

OSIGURANJE I UPRAVLJANJE RIZICIMA OD KATASTROFA KULTURNO ISTORIJSKOG NASLEĐA U REPUBLICI SRBIJI

Doc. dr Zoran Katanić¹
ORCID ID: 0000-0002-7604-2931

Dr Slaviša Milić¹
MA Maja Katanić¹
MA Jelena Katanić²

Sažetak: Rad predstavlja analizu uloge osiguranja kulturnog nasleđa sa ciljem zaštite kulturnog nasleđa, promovišući razne strategije i akcije zaštite, upravljanja rizicima sa njegovim značajem i njegovom validnošću. Rad je fokusiran na definisanje kulturno istorijskog nasleđa, analizira upotrebu i značaj osiguranja u upravljanju rizikom kulturnog nasleđa. U analizi akcenat je dat na ulogu osiguranja kulturne baštine radi njene održivosti, što implicira identifikovanje, dokumentovanje, istraživanje, održavanje i zaštitu.

Ključne reči: upravljanje rizicima, kulturna baština, osiguranje

Uvod

Kulturno istorijsko nasleđe predstavlja biološku raznovrsnost i važne ekonomske, društvene i ekološke benefite jednog društva. Kulturna vrednost se sastoji od različitih vrednosti: estetske vrednosti, istorijske vrednosti, društvene vrednosti, duhovne vrednosti i simboličke vrednosti (Throsby, 2001). U cilju procene ekonomske vrednosti kulturnog dobra potrebno je izračunati „vrednost toka usluge koje donosi kulturno dobro i proceniti njegovu vrednost kao stavke kulturnog kapitala“ (Throsby & Zednik, 2014). Ovo je posebno značajno za manastire Srpske pravoslavne crkve, kao najvažnije komponente kulturnog nasleđa. Po Konvenciji iz Faraa 2005, navodi se „*kulturno nasleđe je skup resursa nasleđenih iz*

¹ Akademija strukovnih studija kosovsko metohijska, Leposavić, Srbija;
e-mail: zorankatanic@akademijakm.edu.rs
slavisa.milic@akademijakm.edu.rs
katanicmaja18@gmail.com

² Visoka škola modernog biznisa, Beograd, Srbija; e-mail: jelenakatanic2010@gmail.com

prošlosti koje ljudi identifikuju, nezavisno od vlasništva nad njima, kao odraz i izraz neprekidno evoluirajućih vrednosti, uverenja, znanja i tradicija. Ona obuhvata sve vidove životne sredine nastale interakcijom čoveka i prostora tokom vremena“ (Council of Europe, 2005). To je izvor inspiracije i blagostanja nacije. Kulturno nasleđe na teritoriji Republike Srbije je nasleđe iz prošlosti i označava „neprocenjivo i nezamenljivo bogatstvo svake nacije i čovečanstva“. Urušavanje ili nestajanje bilo koje imovine predstavlja osiromašenje jednog naroda. Zato je kulturno nasleđe osetljivo na prirodnu izloženost određene teritorije, kapacitet zajednice da se suočava sa ekstremnim situacijama i potencijalnim ekonomskim gubicima koji proističu iz katastrofe (De Masi & Porrini, 2018). Manastiri zbog svoje neprocenjene vrednosti se moraju čuvati na poseban način. Neka mesta od prirodnog značaja i kulturno istorijski objekti su globalno prepoznati i od zajedničkog su značaja za sadašnje i buduće generacije čovečanstva. Trajna zaštita i osiguranje kulturno istorijskog nasleđa je od najveće važnosti za Republiku Srbiju i međunarodnu zajednicu. Mesta nasleđa predstavljaju ljudima izvesnost, poznato okruženje koje pruža uveravanja (Spennemann, 1999).

Kulturna baština može biti materijalna i nematerijalna, i kao takva predstavlja zajedničko bogatstvo ljudskog društva sa svim svojim raznolikostima i specifičnostima a njena zaštita je nesumljivo jedan od najvažnijih elemenata u prepoznavanju, definisanju i afirmaciji kulturnog afiniteta. Prirodne katastrofe stvaraju veliku pretnju kulturnom nasleđu. Materijano i nematerijalno nasleđe ugroženo je podrhtavanjem zemljišta, poplavama, štetnim uticajem klime, industrijskim aktivnostima i razvojem infrastrukture, ilegalna seča šuma, i može nastati nepovratna šteta na objektima i predmetima od neprocenjive vrednosti (Protecting People Through Nature, 2016). Ovaj rad je koncipiran sa akcentom na osiguranje i upravljanje rizicima od katastrofa. Kulturno-istorijsko nasleđe nije, kako se često ističe, osnov nacionalnog identiteta samo za srpski narod, već je ovo pitanje značajno za sve manjinske zajednice u Republici Srbiji (Radović, Katanić, Pezo, 2018), Vlada svake države je dužna da obezbedi zaštitu kulturno-istorijskog nasleđa svih naroda i nacionalnih manjina koji žive na njenoj teritoriji, na isti način na koji se osavremenjuje društveni i ekonomski razvoj. Oiguranje i upravljanje/menadžment zainteresovanih strana, podrazumeva uključivanje svih zainteresovanih aktera (javni sektor, lokalna vlast, kulturne institucije, osiguravajuće kuće) (Katanić, Katanić, Radosavljević, 2020). Prioritet svakog društva je spremnost na rizik za zaštitu kulturnog nasleđa.

Katastrofe se dešavaju pa je najbolje biti pripremljen za suočavanje sa nepredvidivim pojavama. Katastrofe uglavnom proizvode i velike finansijske implikacije, tako da je efikasnije ulagati u preventivno planiranje upravljanja rizikom i osiguranje, nego trošiti ogromna sredstva na oporavak i obnovu. Dakle, smanje-

nje rizika je najbolji pristup upravljanju. Neke katastrofe se ne mogu u potpunosti sprečiti kao što su zemljotresi, poplave, sukobi, epidemije ali se mogu preventivnim merama rizici umanjiti.

Mnogi istraživači tvrde da rizik od katastrofe je proizvod opasnosti i izloženosti opasnostima. Mnoge pojave mogu izazvati oštećenja ili štetu na kulturnom dobru. Opasnost je spoljni izvor katastrofe, izloženost opasnostima je slabost kulturne baštine zbog njene lokacije ili drugih dimenzija. Neke opasnosti proizvode katastrofe. Neke katastrofe često su posledica ljudskih aktivnosti, kao što je izgradnja bez adekvatnih stručnih projekata i neprimenjivanja sigurnosnih standarda. Postoje mnoge usvojene Deklaracije koje identifikuju strategije i akcije na međunarodnom i nacionalnom nivou sa ciljem minimiziranja gubitka kulturnog nasleđa usled nastanka katastrofe prirodnog i ljudskog porekla. Svi usvojeni dokumenti fokusirani su na potrebu da se autentičnost tumači u okviru specifičnog kulturnog nasleđa, odnosno tipoloških konteksta (Pierre Massue, & Schvoerer, 2001).

Strategije i akcije zaštite kulturne baštine ističu sledeće principe:

1. Planiranje i priprema je ključ efikasne zaštite ugroženog kulturnog nasleđa;
2. Potrebno je unapred kreirati planiranja zaštite kulturne baštine;
3. Planiranje treba da implementira relevantna razmatranja nasleđa u opštu strategiju prevencije katastrofa;
4. Imovina nasleđa, smernice reagovanja na katastrofu imovine mora biti dokumentovana kao osnova za adekvatno planiranje u slučaju katastrofe, postupanje i razvoj;
5. Projekti održavanja kulturne baštine treba da integrišu perspektivu kulturnog nasleđa pod rizikom;
6. Korisnici imovine moraju biti uključeni u realizaciji strategije reagovanja u vanrednim situacijama;
7. Zaštita nasleđa mora biti prioritet za vreme vanrednih situacija;
8. Nakon prestanka katastrofe mora se sanirati pretrpelo oštećenje ili gubitak;
9. Koncepte očuvanja kulturne baštine treba implementirati u sve faze planiranja u slučaju katastrofe, postupanje i razvoj.

1. Upravljanje rizicima u sektoru kulturne baštine

Dobro upravljanje je ključni faktor uspešne zaštite, promovisanja i prenošenja kulturnog nasleđa na buduće generacije (OEBS, 2020: 8). Planovi upravljanja predstavljaju skup obeležja za optimalno upravljanje lokalitetom nasleđa, pravnih normi, administrativnih procedura i raspoloživih resursa. Da bi plan upravljanja bio efikasan mora biti usaglašen sa akcionim planom. Efikasan plan upravljanja nije konstanta, već ga treba stalno resetovati. Kulturno nasleđe percipirano je kao model koji neprekidno evoluira. Upravljanje mora da se prilagodi istorijskim, ekonomskim, kulturnim i tradicionalnim okvirima. Plan upravljanja je ishod međusobno povezanih aktivnosti, organizovanja, planiranja, kontrole i fokusiranje resursa radi postizanja primarnog zadatka.

Promene su svakodnevne u život pojedinaca i društva, pa se one odražavaju i na kulturnu baštinu. Zato se usmeravaju naponi za unapređenje metoda upravljanja rizicima u oblasti kulturne baštine. Upravljanje rizicima u sektoru kulturne baštine je u sinergiji sa utvrđenim politikama, strategijama zaštite i primenom pravovremene prevencije i reakcije.

Evropska unija je izgradila nekoliko instrumenata i programa za preventivno angažovanje i kao odgovor na nepredviđene situacije. Postoje nekoliko programa kao što su: Copernicus, STORM, Hyperion koji pružaju mogućnost upravljanja kriznim situacijama u upravljanju prilikom nastanka prirodnih i geoloških rizika.

Program Copernicus omogućuje posebno zemljama s ekstremnim vremenskim situacijama u nenaseljenim područjima. Program omogućuje satelitske podatke i geografske informacije za izradu detaljnih karti. Program Copernicus se fokusira na najsavremenije modele koji se koriste u zaštiti životne sredine, u očuvanju, praćenju i upravljanju kulturnim nasleđem.

Program pruža besplatne i transparentne informacije, dizajnirane da pospeši ekonomski rast u Evropi podsticanjem javnih korisnika na lokalnom, nacionalnom i evropskom nivou. Na taj način program je kompatibilan sa neposrednim korisnicima, i mnogim drugim kompanijama i pružaocima usluga sa dodatnom vrednošću.

Program STORM oslanja se na istraživačka iskustva i konkretne rezultate kroz set novih objektivnih modela i dijagnostičkih metoda istraživanja, za otkrivanje pretnji i parametre koji mogu oštetiti lokalitete kulturne baštine. STORM će odrediti kako različiti ekstremni vremenski događaji utiču na različite materijale, strukturu i zgrade, zajedno sa rizicima povezanim sa klimatskim uslovima ili prirodnim opasnostima, nudeći poboljšane, efikasne strategije, sisteme i tehnologije prilagođavanja i uoblašavanja (<http://www.storm-project.eu/>). STORM je platforma za

zajedničko prikupljanje i unapređenje znanja, procesa i metodologija o održivoj i efikasnoj zaštiti i upravljanju ekološkim i globalnim rizicima.

Projekat Hyperion omogućuje raznim alatima, uslugama i savremenom tehnologijom procenu integrisane otpornosti u odnosu na rizike kompatibilnim sa višestrukim opasnostima. Hyperion nudi sveobuhvatnu strategiju koja uključuje upravljanje rizikom, zaštitu i spremnost kao komplementarne strategije za sprečavanje oštećenja kulturnih lokaliteta, identifikaciju i odbijanje dodatnih pretnji i promovisanje adaptacije, rekonstrukcije i druge strategije nakon prekida kako bi se obnovili normalni uslovi u istorijskom području, kao i dugoročni strateški pristupi za prilagođavanje klimatskim promenama i za korišćenje alata politike za ekonomsku otpornost (<https://www.hyperion-project.eu/the-concept/>). Projekat Hyperion primenjuje atmosfersko modeliranje za sve buduće scenarije klimatskih promena i na taj način omogućuje preciznu i strukturalnu procenu.

2. Osiguranje kulturnih dobara u Republici Srbiji

Osim strategija upravljanjem rizikom koje se suočavaju sa efektima i posledicama mogućih kriza, u oblasti zaštite kulturnih dobara relevantnu ulogu bi imali instrumenti osiguranja. Upravljanje rizikom je širi koncept koji sadrži detekciju i analizu svih rizika kao i odabir odgovarajuće metode i označavanje tih rizika, dok je osiguranje samo jedan od prilaza za finansiranje šteta. Osiguranje nepokretnih kulturnih dobara nije regulisano zakonom, ali postoje nagoveštaji da će Ministarstvo kulture uraditi analizu stanja i procenu rizika od elementarnih nepogoda i drugih rizika za kulturno nasleđe. Mnoga zdanja i kulturno-istorijski spomenici pod zaštitom države nisu osigurani od mnogih neželjenih rizika. Takav slučaj je zadesio i Gimnaziju u Kragujevcu koja je pod zaštitom države i koja ima status škole od nacionalnog značaja. Šteta koja je nastala požarom procenjuje se na 20 miliona dinara. Osim škola i mnoga druga društvena imovina u Srbiji je od velike kulturne vrednosti. Takođe, treba podsetiti na požar koji je 2004. godine zadesio Manastir Hilandar, koji je potpuno uništio čitav severni deo manastirskog kompleksa. Izgorele su skoro sve monaške ćelije, restaurirana Gostoprимnica, Beli konak, četiri paraklisa, administrativni deo i knjižara. U požaru su stradale crkve Sv. Dimitrija i Sv. Save sagrađene 1778. godine u vizantijskom stilu. U vatri su nepovratno izgubljene i freske iz 1779. godine sa motivima svetitelja, ciklusom života Bogorodice ali i konaci. Pored konaka požar je zahvatio i pirk svetog Nikole i ulazni trem manastira. Dakle, pitanje osiguranja kulturnih dobara postaje još značajnije.

Portal Svijet osiguranja iznosi podatak da je u trećem kvartalu 2017. godine učešće imovinskog osiguranja u ukupnoj premiji bilo 19,9% (<https://www.svijet->

tosiguranja.eu/). Značajno je napomenuti, da su štete u školama dosta česte, što zbog vremenskih neprilika te i od požara. Dakle, ukoliko imovina kulturnih dobara nije osigurana kod osiguravajuće kuće, teret troškova snosi država. Osiguranje, kao preventivni pristup, ima pozitivne karakteristike i prednosti i pruža određenu sigurnost i zaštitu. Osiguravajuće kuće ističu da "Osnovni princip osiguranja – dobroteljnost, podrazumeva da je na državi da odluči, prevashodno iz ekonomskih razloga, da li će pristupiti osiguranju svoje imovine". Potrebno je istaći nedovoljnu saradnju s osiguravajućim kompanijama u korišćenju polisa osiguranja u upravljanju rizicima kulturne baštine. Istraživači poput Daungthima & Hokao (2013), fokusiraju se na poplave u urbanim sredinama i daju teorijske i upravljačke implikacije kako bi se ublažio nepovoljni uticaj na kulturna dobra. Osiguranje je instrument koji se mora koristiti za zaštitu kulturnog nasleđa od katastrofa (Vecco and Imperiale, 2017).

Osiguranje nastaje zbog rizika koji se prenosi sa pojedinca na osiguravača, radi objedinjavanja rizika kroz osiguranje brojnih osiguranika i zbog alokacije rizika gde svako osigurano lice plaća premiju radi održavanja sopstvenog rizika (Abraham, 1995). Shodno tome, prenos rizika, udruživanje rizika i ublažavanje rizika iz predostrožnosti predstavljaju optimalni portfolio upravljanja ekonomskim rizikom (Porrini & De Masi, 2021). Premije osiguranja omogućuju pokriće štete i sanacije. Osiguranje predstavlja efikasnu komplementarnu protivmeru za neočekivane gubitke izazvane prirodnim opasnostima (Gizzi et al., 2016).

Na osnovu načela Ujedinjenih nacija za održivo osiguranje uspostavljena je saradnja između UN-a i industrije osiguranja, Centrom za svetsku baštinu Organizacije UN-a za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO), a inicirao ga je ECOFACT kao pružaoc usluga održivosti. Cilj ovog načela je dati preporuke kako sprečiti ili umanjiti rizik osiguranja na projekte koji se odnose na hidroelektrane i rudnike koji se nalaze u neposrednoj blizini objekata kulturne baštine i druge infrastrukturne koncepte. Mnoge lokacije kulturne baštine predstavljaju izvor čuda i inspiraciju i kao takve posebno osiguravaju vitalne resurse kao što su voda i hrana. Međutim, skoro polovina svih prirodnih lokacija kulturne baštine je ugrožena industrijskim delatnostima i razvojem infrastructure i time se nanosi nepovratna šteta. Dakle, ovim preporukama omogućiće se sektoru osiguranja donošenje dugoročnih odluka o ulaganjima koje se odnose na vrednost prirodnih lokacija kulturne baštine. Ova inicijativa za razvoj globalnih smernica za upravljanje ekološkim, društvenim rizicima i rizicima upravljanja u osiguravanju osiguranja čine lokacije inkluzivnim, bezbednim, otpornim, održivim i ojačavaju napore za zaštitu i očuvanje svetske kulturne i prirodne baštine (whc.unesco.org, 2019). Eckart Roth, direktor za rizike u kompaniji *Peak Re*, iznosi tvrdnju da su reosiguranje i osiguranje vitalni alati u zaštiti globalnih zajednica. U tom kontekstu, Tim Grafton, izvršni direktor Saveta

za osiguranje Novog Zelanda konstatuje "da je održivost fundamentalna za dugoročne finansijske odluke i horozont osiguranja. Ako mesta svetske baštine nisu zaštićena, kakva je onda nada u održivost?". I drugi autori poput Daniel Stander-a, globalnog direktora Risk Management Solutions-a tvrdi da "su mnoge lokacije svetske baštine u opasnosti koje se mogu oštetiti direktno ili usled mogućih katastrofa ali se ovi rizici mogu meriti, upravljati i finansirati.

Zaključak

Očuvanje kulturne baštine predstavlja prevenciju nastanka rizika, katastrofa i sličnih aspekata, edukaciju mlađe generacije o značaju vrednosti kulturne baštine Republike Srbije. Fokusirajući se na opasnost od prirodnih katastrofa za kulturno nasleđe analizirali smo strategije i akcije za zaštitu kulturne baštine i značaj upravljanja rizicima u sektoru kulturne baštine. Takođe, u radu smo pokazali visoku percepciju o ranjivosti kulturne baštine od prirodnih katastrofa. Poseban značaj dat je instrumentima osiguranja kao relevantnog u upravljanju rizicima od katastrofe.

Literatura

1. Council of Europe. (2005). Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Article 2. Available at: CETS 199 - Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (coe.int) (July 20, 2022).
2. Katanić, Z., Katanić, J., Radosavljević, D., (2020), Digitalizacija u funkciji valorizacije srpskih srednjovekovnih manastira na Kosovu i Metohiji, Naučno- stručna konferencija „Uticaj tradicionalnih i digitalnih medija na promociju i održivi razvoj kulturne baštine, Sremski Karlovci, Vol. 1, 2020, UDC: 004.623: 271.222(497.11)-523(497.115). https://doi.org/10.18485/akademac_sdt.2020.1.ch3
3. OEBS. (2020). Priručnik o standardima za izradu planova upravljanja kulturnim nasleđem. Dostupno na: <https://www.osce.or/sr/mission-in-kosovo/461194>
4. Pierre Massue, J., & Schvoerer, M. (2001). *Protection of Cultural Heritage*. School of Civil Protection, module BI-4/C, p. 2.
5. Porrini, D. & De Masi, F. (2021). Cultural Heritage and natural disasters: the insurance choice of the Italian Cathedrals. *Journal of Cultural Economics*, 45; 409–433. <https://doi.org/10.1007/s10824-020-09397-x>
6. Protecting People Through Nature: A Short Guide for Financial Institutions (WWF)

- & Dalberg, 2016). Available at: http://d2ouvy59p0dg6k.cloudfrontnet/downloads/wwf_dalberg_rotecting_people_through_nature_lr_singles.pdf (August 15, 2022).
7. Radović, V., Katanić, Z., Pezo, L., (2018), Važnost valorizacije srpskog kulturno-istorijskog nasleđa Kosova i Metohije u cilju razvoja turizma, TIMS Acta 12, 5-15, Fakultet za sport i turizam, Novi Sad, UDC 338.48(497.115). <https://doi.org/10.5937/tims-act12-16331>

Internet izvori:

8. <http://www.storm-project.eu/> , preuzeto: 03.05.2022.
9. <https://www.hyperion-project.eu/the-concept/>, preuzeto: 03.05.2022.
10. <https://www.svijetosiguranja.eu/>, preuzeto: 03.05.2022.
11. <https://whc.unesco.org/en/news/1931>, preuzeto: 06.07.2022

INSURANCE AND MANAGEMENT OF DISASTER RISK OF CULTURAL HISTORICAL HERITAGE IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Assistant Professor Zoran Katanić
ORCID ID: 0000-0002-7604-2931

Slaviša Milić PhD
Msc Maja Katanić
Msc Jelena Katanić

Summary: The work presents an analysis of the role of cultural heritage insurance with the aim of protecting cultural heritage, promoting various strategies and actions of protection, risk management with its importance and its validity. The paper is focused on defining cultural and historical heritage, analyzing the use and importance of insurance in managing the risk of cultural heritage. The analysis emphasizes the role of ensuring cultural heritage for its sustainability, which implies identification, documentation, research, maintenance and protection.

Keywords: risk management, cultural heritage, insurance